

Tolerantie in Gouda

Locke en zijn *A Letter Concerning Toleration*
voor 2024...

Mr. drs. C.M. Dijkstra – c.m.dijkstra@hhs.nl

14 januari 2024

DE HAAGSE
HOGESCHOOL

Gouda tolerant? Lockes *Letter Concerning Toleration*

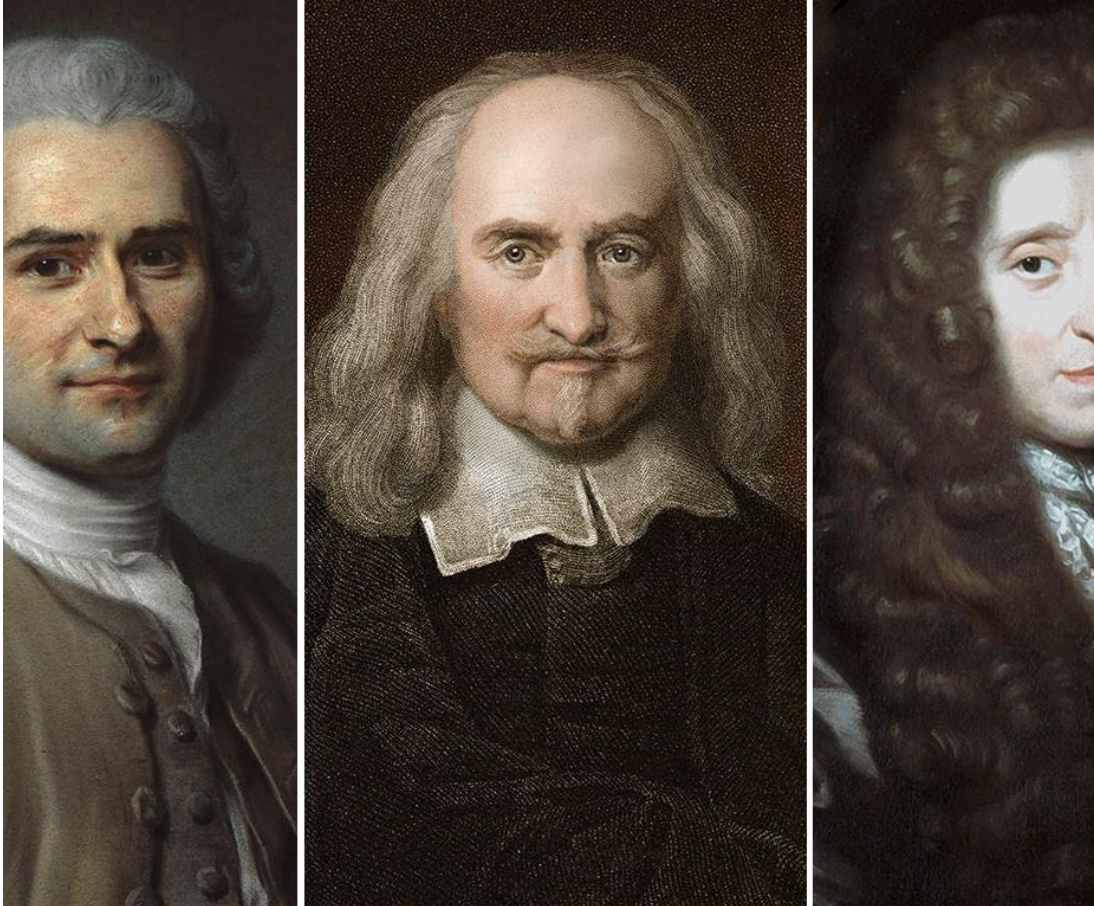
Wat heeft Locke ons sinds 1685 te zeggen?

- Inleiding: Thomas Hobbes als vertrekpunt
- Lockes visie op de samenleving
- Tolerantie als scharnierpunt in Lockes sociale filosofie
- Beperkingen aan Lockes theorie van tolerantie
- Karl Popper en de 20e eeuw
- Pauze
- Discussie: *wat bieden Locke en Poppers ons in 2024?*

1. Inleiding

De moderne samenleving: Hobbes

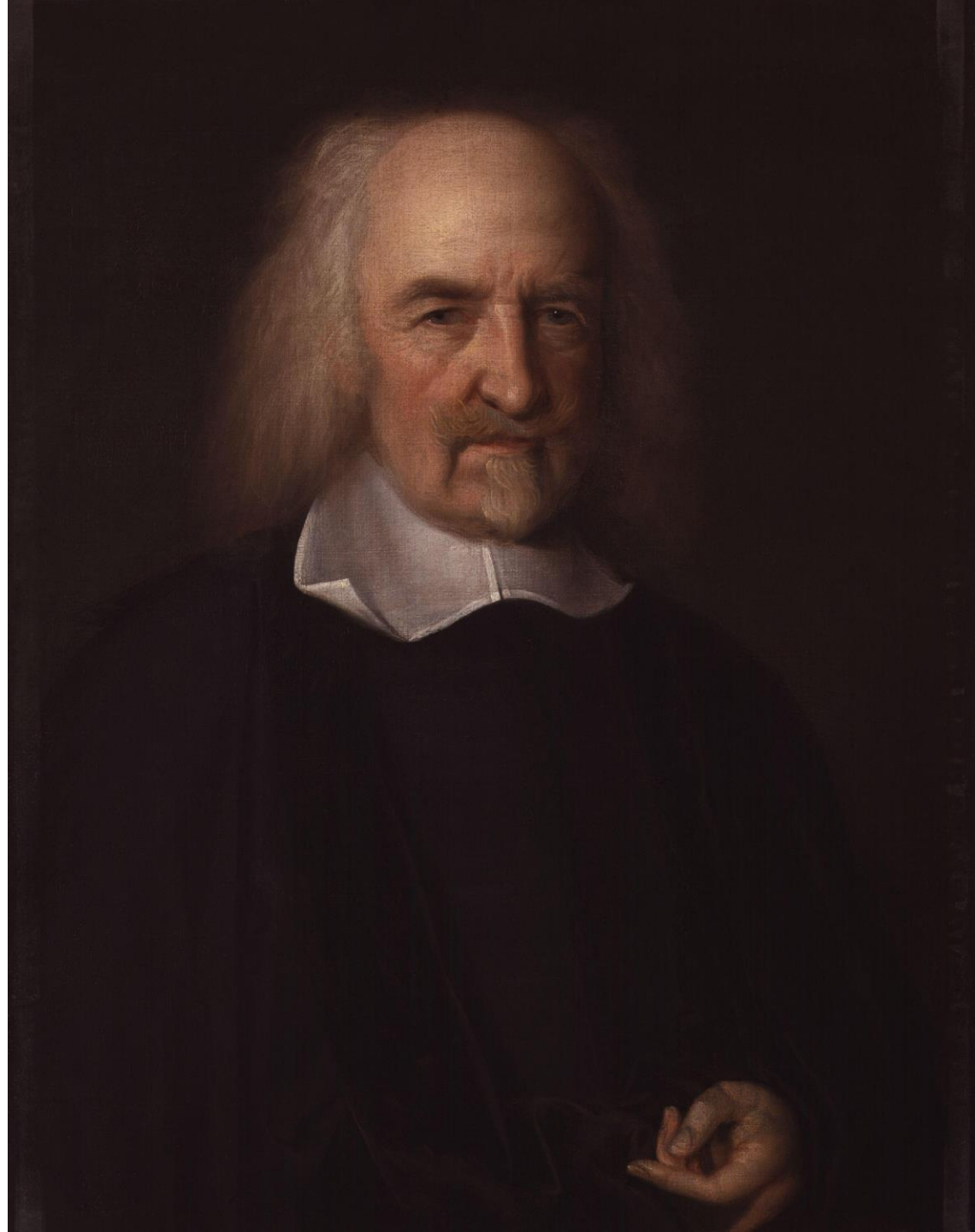

- Sociaal contract als fundering geordende samenleving (vgl. Augustinus, Th. van Aquino)
- Descartes' poging absolute kennis te funderen d.m.v *methodische twijfel*; en
- Hobbes poging om de geordende samenleving een absolute grondslag te geven vanuit de *natuurtoestand* ('oorlog van allen tegen allen')
- Vervolgens Locke, Rousseau, Rawls e.a. (Omtzigt?)

1. Inleiding

Hobbes, de man van soevereiniteit en veiligheid

- Thomas Hobbes (1588-1679)
- *Leviathan* (1651)
- O.a. Engelse Burgeroorlog (1642-1651)
- 'Hoe kan vanuit de *hypothetische* natuurtoestand de geordende samenleving gefundeerd worden?'
- Welbegrepen eigenbelang → samenwerking
- Grotere samenwerkingsverbanden: sociaal contract
- Staat construeert de samenleving en scheidt eigen wetten en plichten (nauwelijks rechten)
- Geweldsmonopolie van de absolute monarch
- Van de regen in de drup?

2. Lockes visie op de samenleving

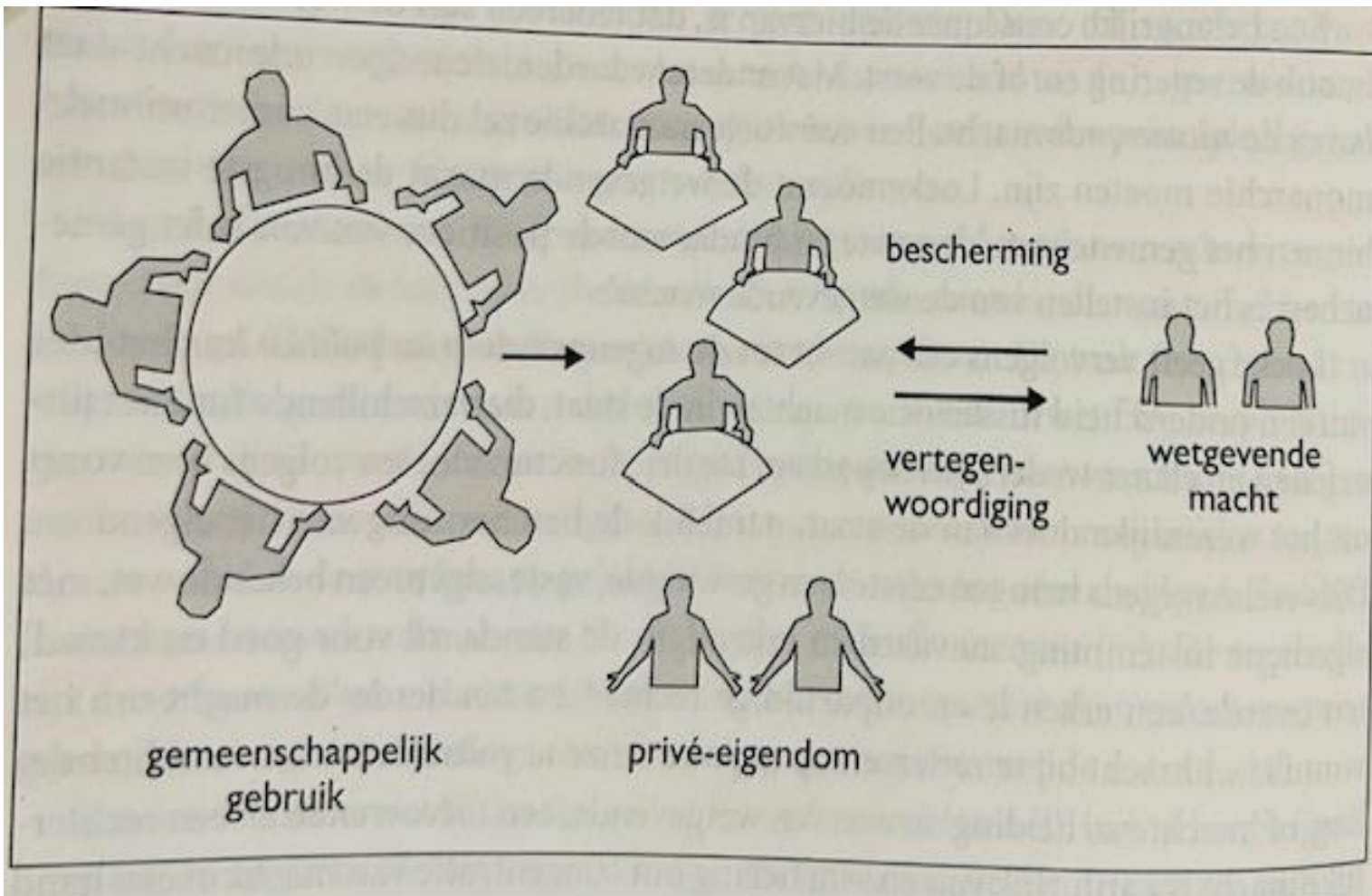
Van absolutisme naar gemachtigd liberalisme (contra Hobbes)

- Contra Hobbes: natuurtoestand ≠ wetteloosheid (ander mensbeeld!)
- Historische betekenis sociaal contract met fasering:
  - 1) Eerste fase: mens is vrij, gelijk en een sociaal wezen → door bewerking natuur ontstaat eigendom → primaire ongelijkheid
  - 2) Tweede fase: invoering geld → schevere economische verhoudingen → conflicten
  - 3) Derde fase: sluiten van een contract om een gemenebest te vormen → instelling staat om bestaande eigendomsverhoudingen na te leven
- Staat scheidt geen nieuwe rechten (vs. Hobbes), maar beschermt leven, vrijheid en bezit individu
- Staat wordt gedragen door de *civil society* (niet andersom zoals bij Hobbes)
- Geen absolute vorst → voortzetting natuurtoestand, maar volkssoevereiniteit en scheiding van machten (meerderheidsregel)
- Recht op burgerlijke ongehoorzaamheid / opstand (vs. Hobbes)

2. Lockes visie op de samenleving

Schematische weergave

Hieruit volgen:

- Grondtrekken liberalisme o.b.v. *no harm principle* met nadruk negatieve vrijheid
- Vrijheid echter niet eerlijk verdeeld;
- Ongelijkheid legitiem, mits er voldoende voor anderen overblijft en niets verspild wordt;
- Basisbeginselen democratische rechtsstaat (scheiding machten)

3. Tolerantie: scharnierpunt in de samenleving

Tolerantie volgt uit vrijheid...

- Uit Lockes liberale notie van de samenleving volgen zijn gedachten over tolerantie: respect voor de vrijheid *van gedachten* van anderen
- In 1685-1686 geschreven op verzoek van Ph. van Limborch n.a.v. Edict van Nantes
- Anoniem *in Latijn* gepubliceerd in Gouda (Justus v.d. Hoeve). Zonder Lockes medeweten?
- Locke was inmiddels met stadhouder Willem III na de *Glorious Revolution* naar Engeland vertrokken
- Belangrijkste vraag:
“Hoe samen te leven met een veelheid aan religieuze opvattingen?”

'Het is het niet de veelheid van opvattingen, die onvermijdelijk is, maar de weigering van de tolerantie die men had kunnen opbrengen tegenover die mensen met een verschillende mening, die het merendeel van de religieuze conflicten en oorlogen in de christelijke wereld heeft voortgebracht.'

3. Tolerantie: scharnierpunt in de samenleving

Tolerantie volgt uit vrijheid...

- In essentie vat Locke tolerantie op als het aanvaarden v.d. vrijheid van denken van de ander (≠ vrijheid van handelen, zelfexpressie!)
- Handvaten vanuit Lockes gedachten over tolerantie:
  1. Respect voor de geestelijke vrijheid van de ander → misleiding, misbruik, ontkenning e.d. uit den boze;
  2. Primair gaat het om *religieuze* verdraagzaamheid n.a.v. Edict van Nantes → hoe om te gaan met de katholieken in Engeland?;
  3. Staatsinmenging in privéleven (geloof!) moet tot een minimum beperkt worden;
  4. Dubbele toets tolerantie;
    - a) Geen tolerantie voor strafbaar handelen;
    - b) Geen tolerantie voor intolerantie (= ontkennen geestelijke vrijheid van de ander).
  5. Merk op: tolerantie is een minimumpositie: 'gedogen'

4. Beperkingen Lockes theorie van tolerantie

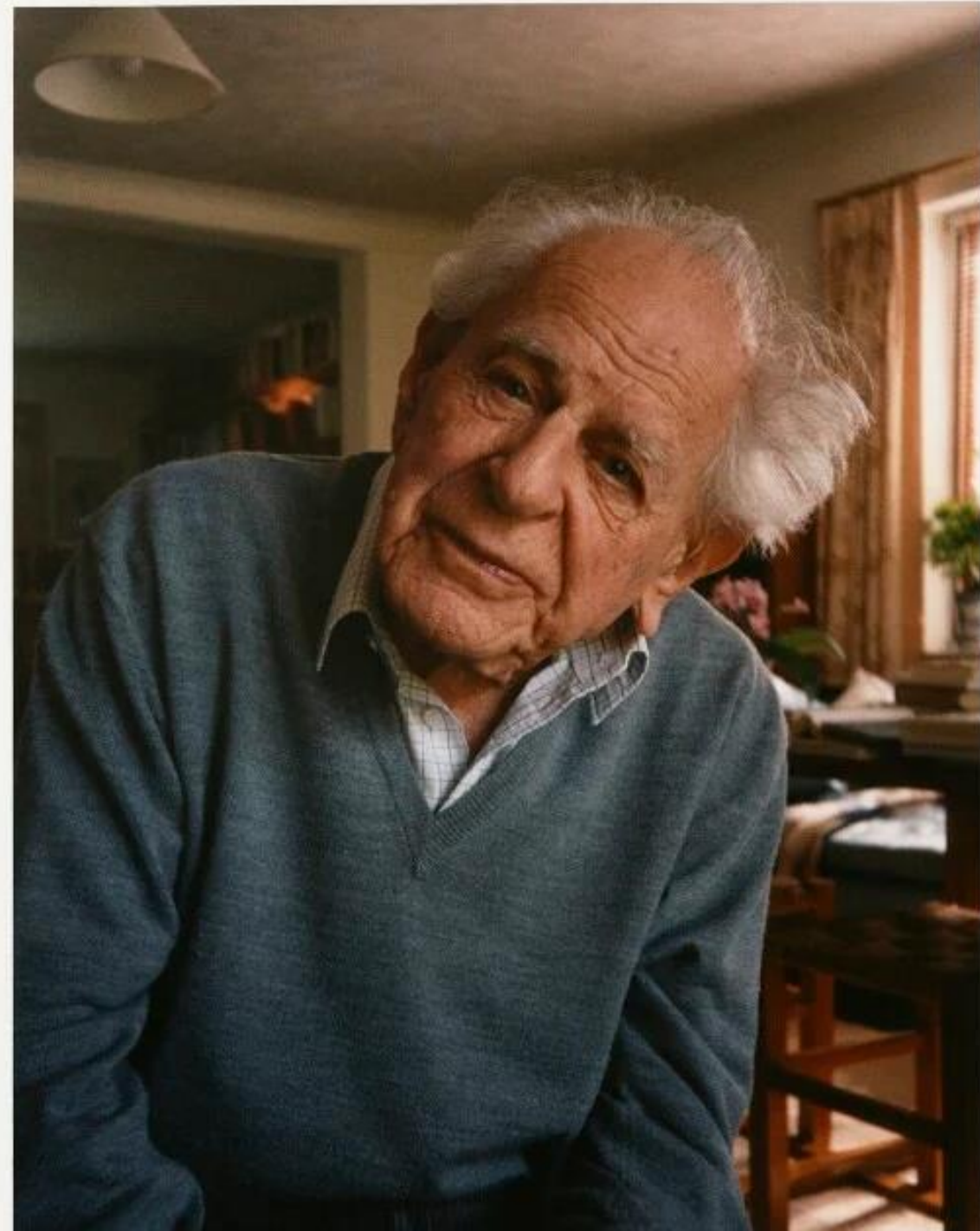
- Aantal kritiekpunten of beperkingen bij Lockes denken over tolerantie:
  - 1) Ontstaan in een weinig diverse samenleving → gaat strikt genomen alleen over religieuze verdraagzaamheid tussen christenen onderling → secularisatie Westen?
  - 2) Tolerantie van de geestelijke vrijheid, niet van handelen of zelfexpressie;
  - 3) Gradaties van vrijheid = gradaties van tolerantie (rooms-katholieken, joden, slaafgemaakten enz.);
  - 4) Grenzen aan tolerantie (dubbele toets) lijken weinig activerend gewaarborgd; en
  - 5) Hedendaagse uitdagingen (bijv. niet-religieuze onverdraagzaamheid) kunnen maar beperkt bestreden worden a.d.h.v. Locke

5. Karl Popper en de 20^e eeuw

Activerende tolerantie en de paradox van tolerantie

- Karl Popper (1902-1994): Oostenrijks-Britse natuurkundige en filosoof
- In 1938 vluchteling na de Anschluss
- 1945: *The Open Society and its Enemies*
- Liberaal denker over tolerantie in de traditie van Locke
- Paradox van tolerantie:

“Als we onbeperkt tolerant zijn, ook tegenover intoleranten, als we niet bereid zijn een tolerante samenleving te verdedigen tegen de aanval van de intoleranten, dan zullen de tolerantanten vernietigd worden en de tolerantie met hen.”

5. Karl Popper en de 20e eeuw

Karl Popper en de grenzen aan tolerantie

Vanuit Popper kun je een aantal spelregels voor tolerantie formuleren:

1. Ben **zo tolerant mogelijk**, juist waar je het geheel oneens met de ander bent;
2. Hanteer alleen **rationele en empirisch controleerbare argumenten** (bijv geen drogredenen of desinformatie!);
3. Ben **bescheiden** over je eigen 'gelijk';
4. Ben altijd **intolerant ten opzichte van intolerantie** (paradox van tolerantie)

Voorbeelden wettelijke verankering van de paradox van tolerantie:

- *Wetsvoorstel verbod op politieke partijen die de democratie ondermijnen - Tweede Kamer (2023)*
- *Strafverzwaring bij 'hate crimes' (diverse landen EU, VK, USA)*

Pauze

Tolerantie

Stellingen en vragen

“Als we onze tolerantie te ver oprekken, kan dat ervoor zorgen dat we onze eigen overtuigingen kwijt raken”

Tolerantie

Stellingen en vragen

“In een moderne, pluriforme samenleving kun je van mensen alleen tolerantie (minimumpositie) eisen. Inclusie is een brug te ver voor veel mensen.”

Tolerantie

Stellingen en vragen

“Vormt religie nog altijd de grootste bedreiging voor een pluriforme, tolerante samenleving?”

Kerknet-redactie

 [STARTPAGINA](#) [CONTACTEN](#) [MEER](#)

Paus Franciscus pleit voor vrede en verbod op draagmoederschap

 GEPUBLICEERD OP DINSDAG 9 JANUARI 2024 - 11:46

3 MINUTEN LEESTIJD | [AFDRUKKEN](#)

De paus deed dat op 8 januari tijdens zijn jaarlijkse ‘State of the World’-toespraak voor ambassadeurs die bij de Heilige Stoel zijn geaccrediteerd.

Tolerantie

Stellingen en vragen

“De democratie is kwetsbaar, daarom is een partijverbod voor intolerante partijen die de rechtsstaat ondermijnen een goede zaak”

Partijverbod als antwoord op complottheorieën? 'Democratie niet vanzelfsprekend'

Door Edo van der Goot

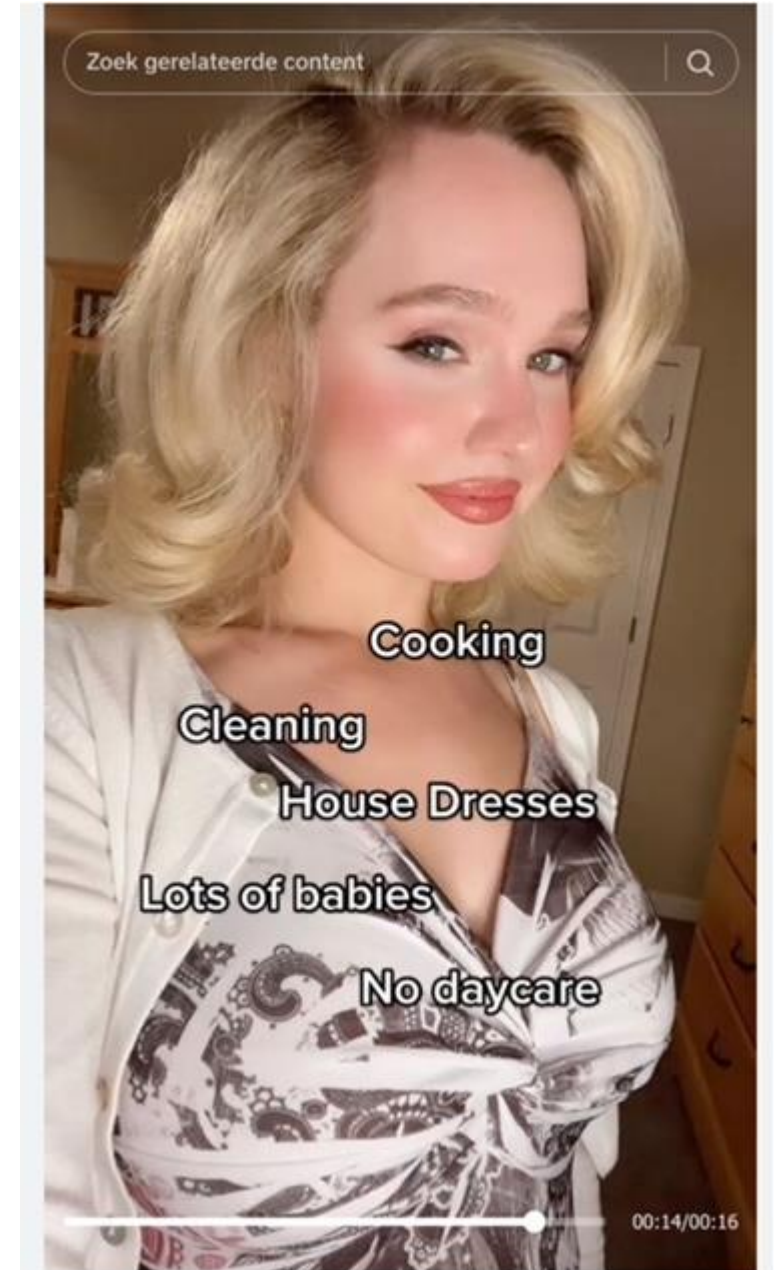
28 jun 2023 om 05:21

Een democratisch gekozen partij verbieden om de democratie te versterken? Dat klinkt tegenstrijdig. Toch vindt het kabinet dat die mogelijkheid er moet zijn. De wet die dat moet regelen wordt binnenkort naar de Tweede Kamer gestuurd. Experts praten de parlementariërs woensdag bij.

Tolerantie

Stellingen en vragen

“Naast directe intolerantie bestaat er ook zoiets als *indirecte intolerantie*: het propageren van een TikTok levensstijl die haaks staat op liberale waarden”

Tolerantie

Stellingen en vragen

“Een publicatieverbod van *Mein Kampf* is een teken van intolerantie richting verderfelijk gedachtegoed”

Of:

“Het publicatieverbod van *Mein Kampf* stelt duidelijke grenzen aan tolerantie”

rtl**nieuws**

Nieuws

Economie

Sport

Entertainment

Nederland

Nieuwe Nederlandse vertaling *Mein Kampf* bij de drukker

Aangepast 29 augustus 2018 08:52

